

PIAWAIAN PERANCANGAN

GARIS PANDUAN PERANCANGAN TEMPAT IBADAT ISLAM

JABATAN PERANCANGAN BANDAR DAN DESA
SEMENJUNG MALAYSIA

Kementerian Perumahan dan Kerajaan Tempatan Malaysia

PIAWAIAN PERANCANGAN JPBD 7/97

**GARIS PANDUAN
PERANCANGAN TEMPAT
IBADAT ISLAM**

**JABATAN PERANCANGAN BANDAR DAN DESA
SEMENANJUNG MALAYSIA**

Kementerian Perumahan dan Kerajaan Tempatan Malaysia

Cetakan Pertama 1997
Cetakan Kedua 2002
© Hakcipta
Jabatan Perancangan Bandar dan Desa
Semenanjung Malaysia
Kementerian Perumahan dan Kerajaan Tempatan
Malaysia

Hakcipta terpelihara.
Sebarang bahagian dalam laporan ini tidak
boleh diterbitkan semula, disimpan dalam cara
yang boleh dipergunakan lagi, atau pun dipindahkan
dalam sebarang bentuk atau sebarang cara, samada
dengan cara elektronik, gambar, rakaman dan sebagainya
tanpa kebenaran bertulis daripada
Penerbit terlebih dahulu.

ISBN 983-9396-35-8

KDN : BP/301/22 JLD. 19 SEM/2.

Diterbitkan di Malaysia
Oleh
Jabatan Perancangan Bandar dan Desa
Semenanjung Malaysia
Kementerian Perumahan dan Kerajaan Tempatan
Malaysia.
Tel : 03-26989211 Fax : 03-26929994

Dicetak oleh:
Misas Advertising
No. 7, Jalan 6/23E,
Taman Danau Kota, 53300 Kuala Lumpur.
Tel./Fax No: 03-40242004

Harga : RM25.00

KATA ALUAN

*Ketua Pengarah
Jabatan Perancangan Bandar dan Desa
Semenanjung Malaysia*

Penyediaan Tapak dan Tempat Ibadat Islam adalah satu-satunya kemudahan awam yang perlu di sediakan di dalam pembangunan perbandaran sebagai kemudahan kepada umat Islam menunai dan menjalankan kegiatan keagamaan Islam.

Selain daripada tempat menunaikan solat, tempat Ibadat Islam hendaklah juga berfungsi sebagai tempat perjumpaan dan perbincangan (syura), pusat pendidikan dan maklumat serta pusat penerangan dan kebajikan. Bagi tujuan memakmurkan sesebuah Tempat Ibadat Islam, semua pembangunannya dan aktiviti hendaklah dirancang dengan rapi dan bersepadu berlandaskan Garis Panduan dan Piawaian ini untuk mewujudkan suasana yang berharmoni dan sesuai dengan Tempat Ibadat Islam.

Garis Panduan dan Piawaian Perancangan Tempat Ibadat Islam ini adalah cetakan kedua bagi kegunaan semua pihak terutamanya Pihak Berkuasa Negeri dan Pihak Berkuasa Tempatan dalam melaksanakan pembinaan Tempat Ibadat Islam di negara ini.

Saya merakamkan setinggi-tinggi penghargaan dan terima kasih kepada semua pihak yang terlibat dan jabatan-jabatan serta agensi lain di atas kerjasama yang diberikan dalam menjayakan Garispanduan dan Piawaian Perancangan Tempat Ibadat Islam ini.

DATO' WAN MOHAMAD MUKHTAR B. MOHD. NOOR
(D.P.C.M., D.P.M.T., D.P.M.P., J.S.M., P.M.P., K.M.N., A.M.N.)

1.0	TUJUAN	1
2.0	LATAR BELAKANG	1
3.0	TAKRIFAN DAN KLASIFIKASI	3
3.1	Takrifan	3
3.2	Klasifikasi	4
4.0	PERANAN TEMPAT IBADAT ISLAM	5
4.1	Peranan dan Fungsi Masjid/Surau	6
4.2	Komponen Ruang Tempat Ibadat	8
4.3	Keperluan Ruang Mengikut Fungsi Tempat Ibadat	9
5.0	PRINSIP PERANCANGAN TEMPAT IBADAT ISLAM	9
6.0	GARIS PANDUAN UMUM	12
6.1	Perancangan Tempat Ibadat	13
6.2	Hierarki Tempat Ibadat Islam	13
6.3	Konsep Susunatur Penggunaan Ruang Masjid	14
6.4	Lokasi	16
6.5	Rekabentuk Luaran	17
6.6	Gunatanah Persekitaran	18
7.0	GARIS PANDUAN KHUSUS	19
7.1	Perancangan Bagi Masjid Negara, Masjid Negeri dan Masjid Daerah/Jajahan	19
7.2	Perancangan Bagi Masjid Jamek	20
7.3	Perancangan Bagi Surau/Madrasah/Musalla	21
7.4	Perancangan Bagi Bilik atau Ruang Sembahyang	22
8.0	PIAWAIAN PERANCANGAN	23
8.1	Nisbah Kepadatan	23
8.2	Keperluan Ruang dan Anjakan Bangunan	23

Senarai Jadual

Jadual 1	:	Peranan Masjid Dahulu dan Sekarang	7
Jadual 2	:	Peranan dan Fungsi Tempat Ibadat - Kaitannya Dengan Keperluan Ruang	10
Jadual 3	:	Keperluan Ruang Tempat Ibadat Mengikut Jenis Kemudahan	11
Jadual 4	:	Hierarki Tempat Ibadat Islam Disesuaikan Mengikut Hierarki Petempatan	14

Senarai Rajah

Rajah 1	:	Doktrin Perancangan dan Pembangunan Sejagat	2
Rajah 2	:	Konsep Perhubungan Ruang Masjid Masa Hadapan	15
Rajah 3	:	Lokasi Masjid	16
Rajah 4	:	Keratan Rentas Susunatur Masjid	18

GARIS PANDUAN PERANCANGAN TEMPAT IBADAT ISLAM

1.0 TUJUAN

Garis Panduan ini disediakan untuk membantu Pihak Berkuasa Negeri, Pihak Berkuasa Tempatan dan pemaju di dalam merancang dan menyediakan syarat-syarat Piawaian Perancangan Tempat Ibadat Islam.

2.0 LATAR BELAKANG

Agama Islam adalah agama rasmi negara sebagaimana Artikel 3(1) Perlembagaan Negara menyebut "*Islam is the religion of the federation; but other religion may be practiced... in the federation*".¹ Pada amnya hal ehwal berkaitan agama Islam di negeri-negeri adalah di bawah bidang kuasa Sultan atau Yang Dipertuan Negeri dan Yang Dipertuan Agong pula merupakan Ketua Agama Islam di Peringkat Persekutuan.

Jumlah Penduduk beragama Islam di Malaysia yang meliputi sebahagian besar kumpulan etnik Melayu dan beberapa kumpulan kecil India Muslim, Cina, Kadazan dan lain-lain telah meningkat dari 5,929,000² orang pada tahun 1976 kepada hampir 10 juta orang pada tahun 1991 iaitu pertambahan kira-kira 4.9% setahun. Pertambahan ini perlu diselaraskan dengan penyediaan kemudahan tempat ibadat.

Abad ke 21 merupakan abad yang penuh cabaran di mana ianya merupakan kehidupan abad maklumat dan teknologi tinggi berasaskan kekuatan ekonomi, pengetahuan dan minda. Di samping itu pembangunan sosial, kerohanian dan moral mestilah seiring di mana ilmu agama seharusnya mengatasi ilmu teknologi.

Berdasarkan fakta-fakta tersebut penyediaan tempat ibadat Islam di negara kita perlu dikaji semula supaya penyediaannya mencukupi dan dapat mempertingkatkan lagi peranan dan fungsi kemudahan tersebut. Penyediaan kemudahan tempat ibadat bukan hanya menyediakan ruang sebagai tempat sembahyang tetapi lebih meluas lagi selaras dengan usaha-usaha kerajaan untuk mencapai Wawasan 2020 dalam

---

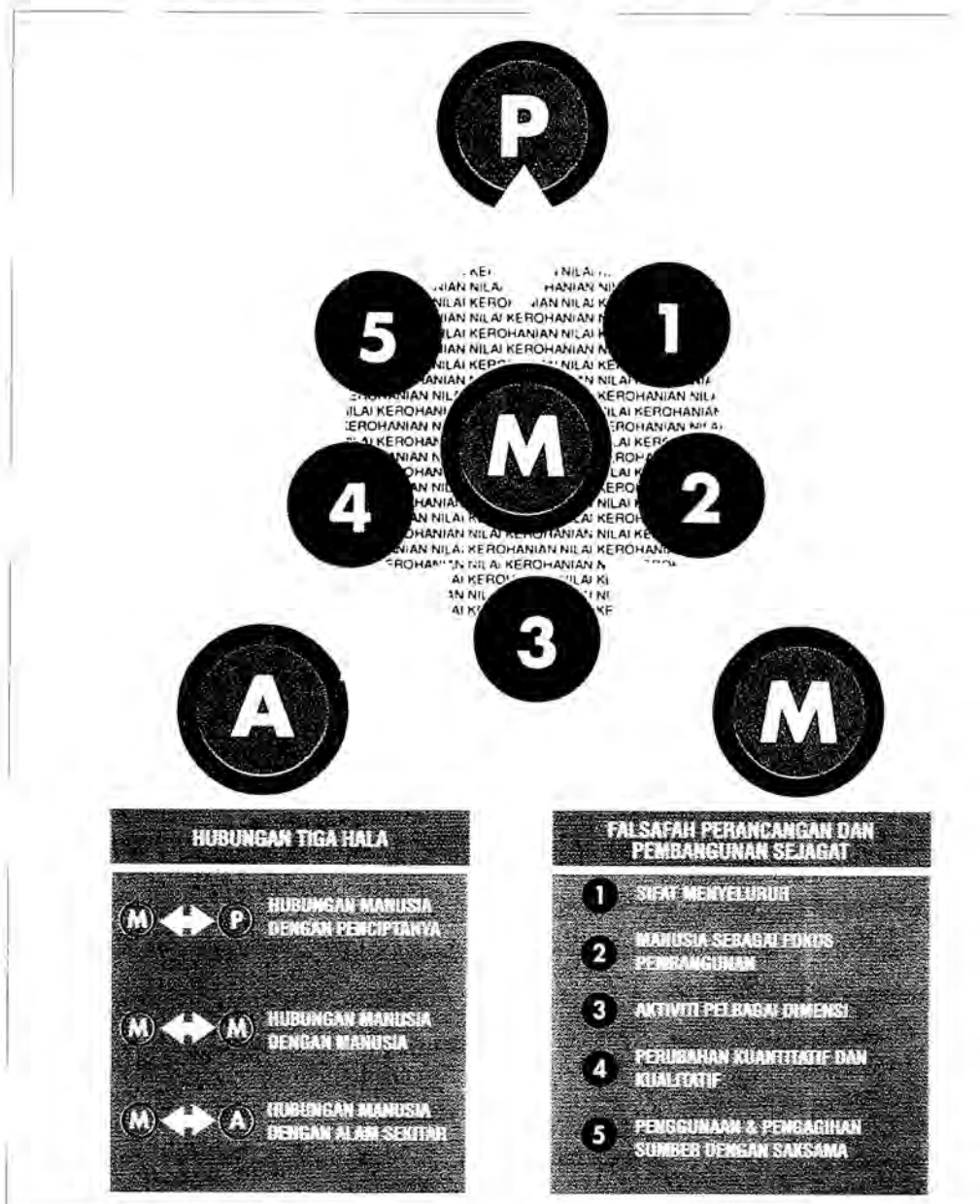
1 Hussin Mutalib (1990), **Islam and Ethnicity in Malay Politics**. Oxford University Press, Singapore m.s 23-24.

2 The World Muslim Gazatter (Karachi: Umrah Publisher 1976).

membentuk masyarakat madani iaitu masyarakat yang bertamadun tanpa mengabaikan nilai akhlak dan moral yang tinggi.

Perancangan tempat ibadat Islam perlulah selaras dengan Doktrin Perancangan dan Pembangunan Sejagat yang menekankan tiga hubungan iaitu; hubungan manusia dengan Pencipta, hubungan manusia dengan manusia dan hubungan manusia dengan alam sekitar. (Lihat Rajah 1)

Rajah 1: Doktrin Perancangan dan Pembangunan Sejagat

3.0 TAKRIFAN DAN KLASIFIKASI

3.1 Takrifan

Tempat ibadat Islam merupakan tempat yang suci bagi orang Islam untuk mengerjakan ibadat solat dan juga menjadi pusat kegiatan masyarakat Islam yang dikenali sebagai Masjid, Masjid Jamek, Surau, Madrasah, Musalla, Bilik Sembahyang, Pusat Islam, Balai Islam, Pusat Dakwah dan Pondok.

Mengikut istilah *syarak*, masjid juga disebut sebagai Rumah Allah iaitu tempat paling SUCI yang wajib dipelihara dan dimakmur serta menyemarakkan fungsinya oleh setiap umat Islam pada bila-bila masa.

Definisi tempat-tempat ibadat Islam adalah seperti berikut:

- (i) Masjid
  - Masjid berasal dari perkataan Arab yang bermaksud *masjid* atau *sajd* yang merujuk kepada bersujud atau merendahkan diri semasa bersembahyang.
  - Masjid didefinisikan sebagai bangunan khas tempat orang Islam beribadat dan pusat aktiviti kemasyarakatan.
- (ii) Masjid Jamek
  - Dinamakan Masjid Jamek kerana sembahyang Jumaat diadakan dengan bilangan *Jemaah* yang ramai atau merupakan masjid utama dan boleh menampung pelbagai aktiviti.
- (iii) Surau
  - Surau merupakan tempat beribadat iaitu sembahyang, belajar agama dan lain-lain atau dipanggil madrasah.
- (iv) Madrasah
  - Dirujuk sebagai tempat belajar terutamanya berkaitan agama (mempelajari *Al-Quran*, *hadis*, *syariah* dan sebagainya). Ianya menyediakan tempat tinggal pelajar dan pengajar dan berfungsi sebagai salah satu institusi pendidikan.
  - Madrasah dipanggil juga sebagai 'monastic mosques'

- (v) Musalla • Merupakan salah satu jenis masjid yang digunakan hanya untuk tempat bersembahyang sahaja.
- (vi) Bilik Sembahyang • Ruang tempat sembahyang berbentuk bilik kecil yang terdapat dalam bangunan di tempat-tempat tumpuan.
- (vii) Pusat Islam/
Balai Islam/
Pusat Dakwah • Tempat kegiatan Islam peringkat negeri atau negara yang biasanya menempatkan bangunan pentadbiran Islam atau Pejabat Agama, Majlis Agama Islam Negeri, Dewan Orang Ramai/tempat perjumpaan, Pusat Kutipan Zakat, Dewan Pameran dan sebagainya.
- (viii) Pondok • Pondok ialah satu institusi pendidikan agama Islam yang berasrama. Tempat pengajian Islam yang mempunyai kemudahan tempat bersembahyang (madrasah), tempat tinggal pelajar dan pengajar.

3.2 Klasifikasi

Walaupun terdapat sekurang-kurangnya lima nama atau panggilan bagi tempat ibadat Islam tetapi dari segi peranan dan fungsi masing-masing boleh dikelaskan kepada dua kumpulan iaitu:

i. Masjid

- Masjid Negara
- Masjid Negeri
- Masjid Daerah/Jajahan
- Masjid Mukim/Kampung/Bandar

ii. Surau

- Masjid Jemaah
- Surau
- Madrasah
- Mussalla
- Bilik Sembahyang/Solat

Pondok pula dikelaskan sebagai kemudahan pendidikan agama dan merupakan salah satu warisan sejarah institusi pengajian agama yang banyak terdapat di negeri-negeri pantai timur dan utara Semenanjung.

Tempat ibadat Islam yang terdapat di negara tempat kelahiran Agama Islam iaitu di Negara Arab atau Timur Tengah dikenali sebagai:

a. Masjid Suci ('Sacred Mosque')

Meliputi tiga jenis Masjid iaitu Al Masjid Al-Haram di Mekah, Masjid Nabi di Madinah dan Masjid Al-Aqsa di Palestin³.

b. Masjid Sejarah ('Memorial Mosque')

Masjid-masjid yang didirikan oleh orang Islam di zaman Nabi Muhamad s.a.w dan dikaitkan dengan peristiwa bersejarah dan kekal sehingga ke hari ini serta menjadi salah satu tempat tarikan pelancong. Di antaranya ialah Masjid Quba, Masjid Qiblatain, Masjid Al-Fardeih, Masjid Dhirar, Masjid Saidina Hamzah, Masjid Salma Al-Farisi, Masjid Saidina Ali dan sebagainya⁴.

4.0 PERANAN TEMPAT IBADAT ISLAM

Mengikut As-Syeikh Ali Al-Thantawi dalam kitabnya telah menyebut lima peranan penting yang dimainkan oleh masjid iaitu⁵:

- a. Sebagai **tempat ibadat** iaitu bukan sahaja untuk sembahyang fardhu dan sunat tetapi untuk berdampingan dengan Allah SWT melalui tasbih, zikir dan majlis ilmu.
- b. Sebagai **pusat pendidikan dan ilmu** iaitu program tersusun dalam bentuk ilmu dan pendidikan untuk semua peringkat termasuk aktiviti sosial seperti program Maulud, korban, ziarah dan sebagainya.
- c. Sebagai **tempat syura** masyarakat setempat.

---

3 Masjid ini telah disebut oleh Allah SWT dalam Al Quran, Surah Al-Baqarah-2, ayat 144 dan 149 berkenaan Masjid Al-Haram dan Surah Al Israa'-17, Ayat 1.

4 Di antara Masjid-masjid Bersejarah yang terdapat Di Madinah.

5 Taib A zamudden Md. Taib, ibid., m.s 16-17.

Jadual 1: Peranan Masjid Dahulu dan Sekarang

- Sebagai ungkapan ketakwaan serta melambangkan kebesaran Allah SWT.
- Tempat sujud dalam ibadat khusus dan juga tempat sujud dalam kehidupan.
- Tempat mendekatkan diri individu Islam dengan Penciptanya.
- Tempat berkumpul mendirikan solat fardhu lima waktu sehari semalam.
- Tempat mendirikan solat Jumaat yang merupakan perhimpunan sekali seminggu.
- Tempat khusus untuk berdoa dan i'tikaf
- Tempat mendirikan solat Terawih di sepanjang bulan Ramadan.
- Tempat Rasulullah menerima wahyu dari Allah SWT melalui Malaikat Jibril.
- Tempat menyampaikan maklumat berhubung dengan urusan kemasyarakatan.
- Tempat memberi dan menerima *ad-din* atau ceramah agama.
- Sebagai perpustakaan, pusat terkumpul kitab dan buku-buku mengenai agama.
- Tempat pengajaran atau pendidikan Islam dan pengembangan ilmu.
- Sebagai pusat kesihatan; merawat Sahabat yang cedera dalam peperangan di zaman Rasulullah.
- Tempat *Bait al-mal* dan pengumpulan zakat.
- Tempat membahaskan soal keadilan dan hukum di zaman Rasulullah.
- Tempat menyelesaikan persoalan masyarakat dan negara di zaman Rasulullah.
- Tempat persidangan negara di zaman pemerintahan Khalifah Omar.
- Tempat pentadbiran pemerintahan di zaman Khalifah Abu Bakar.
- Tempat mengatur strategi peperangan di zaman Rasulullah dan para Sahabat.
- Tempat upacara pernikahan dan menyelesaikan masalah berhubung kekeluargaan.
- Tempat sembahyang jenazah.
- Tempat menginap bagi yang musafir.
- Pusat ibadat dan kebudayaan Islam.
- Sebagai penutup setiap urusan kehidupan sebagaimana diamalkan oleh Rasulullah yang sentiasa mengunjungi masjid dan solat dua rakaat kemudian Baginda duduk di dalamnya.

Sumber : Manja Mohd Ludin dan Ahmad Suhaimi Hj. Mohd Noor (1995)

umat Islam. Di sinilah mereka menunaikan sembahyang, belajar, berbicara, bermesyuarat, berjual-beli dan sebagainya yang boleh menggalakkan dan mengeratkan persaudaraan. Oleh itu masjid bukan sahaja tempat sembahyang *berjemaah* tetapi adalah tempat pembinaan *Jemaah* dan sebagai salah satu institusi pembangunan negara.

(iii) Pusat Aktiviti Keilmuan dan Pendidikan

Dalam tradisi Islam, masjid juga berperanan sebagai **pusat aktiviti keilmuan dan pendidikan** yang penting. Kesemua aktiviti kemasyarakatan dijalankan di masjid dan yang paling penting sekali ialah dalam aktiviti pendidikan dan keilmuan yang meliputi aspek kerohanian dan fizikal.

(iv) Pusat Pengembangan Ilmu dan Seni

Peranan dan fungsi masjid dapat dioptimum dan diperluaskan lagi sehingga menjadi pusat pengembangan ilmu, pusat komputer yang menyediakan maklumat Islam, tempat mengulangkaji pelajaran, tempat pameran dan juga disediakan gelanggang permainan.

Oleh itu masjid merupakan institusi dan ruang terpenting untuk mewujudkan suatu *ummah* yang berdisiplin. Selain daripada solat Jemaah, masjid juga boleh berfungsi sebagai **pusat pendidikan, maklumat, penerangan, kebajikan, pemuliharaan akhlak, pengembangan seni** dan lain-lain aktiviti yang saling memperkukuh dan meningkatkan *ummah*.

4.2 Komponen Ruang Tempat Ibadat

Pada umumnya terdapat dua komponen utama penggunaan ruang bagi tapak kemudahan tempat ibadat Islam iaitu meliputi ruang kawasan bangunan/tepubina dan ruang kawasan lapang di sekeliling bangunan.

Ruang kawasan bangunan atau tepubina biasanya meliputi komponen seperti *mihrab*⁹, ruang bangunan utama meliputi ruang *mimbar*¹⁰ dan ruang sembahyang, ruang pelbagai, menara atau minaret, anjung, tempat mengambil wuduk dan tandas. Ruang tanah lapang di sekeliling bangunan pula meliputi kawasan hijau/landskap, tempat rehat dan tempat letak kenderaan.

9 Mihrab didefinisikan sebagai anjung masjid (surau, langgar dll) yang menganjur ke arah kiblat iaitu tempat imam memimpin sembahyang. Kamus Dewan DBP, K.L.

10 Mimbar didefinisikan sebagai pentas atau panggung di dalam masjid tempat berkhotbah, podium. Kamus Dewan DBP, K.L.

4.3 Keperluan Ruang Mengikut Fungsi Tempat Ibadat

Peranan dan fungsi tempat ibadat dalam konteks ruang menunjukkan terdapatnya ciri-ciri penggabungan aktiviti. Penggabungan aktiviti boleh menjimatkan penggunaan ruang di dalam sesuatu kawasan petempatan khususnya di kawasan perbandaran di mana bekalan tanah adalah terhad. Dengan ini penggunaan tanah bagi sesuatu kawasan akan dapat dioptimumkan dan diintegrasikan dalam satu ruang aktiviti iaitu masjid.

Berpandukan kepada peranan dan fungsi masjid dan surau yang ditetapkan, keperluan ruang dalam sesebuah masjid dan surau adalah seperti dalam Jadual 2 dan 3.

5.0 PRINSIP PERANCANGAN TEMPAT IBADAT ISLAM

Perancangan tempat ibadat Islam adalah berlandaskan kepada prinsip-prinsip utama perancangan seperti berikut:

Ihsan

- Melahirkan insan yang sentiasa mengingati kewujudan Pencipta dengan menjadikan masjid sebagai elemen terpenting di dalam perancangan bandar iaitu sebagai pusat atau tempat tumpuan utama segala kegiatan ibadat dan kemasyarakatan.
- Memastikan rekabentuk masjid indah bertepatan dengan ciri-ciri ketuhanan.

Perpaduan

- Mewujudkan semangat perpaduan dengan memastikan lokasi dan perletakan sesebuah masjid yang lebih strategik, mudah dan selamat dikunjungi.
- Masjid hendaklah dimakmurkan sebagai simbol penyatuan masyarakat dan pembentukan masyarakat sejagat yang bersatu-padu.

Berilmu

- Masjid sebagai pusat aktiviti ibadat/menimba ilmu lengkap dengan kemudahan bagi meningkatkan kesedaran, kefahaman dan kecemerlangan ilmu Islam seperti ruang perpustakaan/pusat sumber, bilik bacaan, kaunseling dan pelbagai aktiviti yang tidak bercanggah dengan syariat.

Jadual 2: Peranan dan Fungsi Tempat Ibadat - Kaitannya Dengan Keperluan Ruang

Peranan dan Fungsi	Keperluan Ruang
a. Sebagai tempat sembahyang <i>berjemaah</i>	<ul style="list-style-type: none"> • Ruang Ibadat (Solat Jumaat, Solat Fardhu dan Sunat) • Ruang mengambil wuduk • Rumah atau bilik Imam dan Bilal
b. Sebagai sebuah institusi, pengajian keagamaan dan pusat sumber	<ul style="list-style-type: none"> • Ruang mengaji Al-Quran • Tempat mengajar/ceramah agama • Perpustakaan/pusat sumber sebagai rujukan atau kajian dalam hal-hal berkaitan • Ruang bacaan terbuka • Tadika/Sekolah Agama • Tempat sumber maklumat Islam
c. Sebagai pusat kegiatan masyarakat, perjumpaan harian dan pusat pengumpulan	<ul style="list-style-type: none"> • Tempat perjumpaan/pengurusan kegiatan masyarakat • Tempat perayaan hari kebesaran Islam seperti Maulid Rasul, Israj Mikraj, Sembahyang Hari Raya Puasa dan Haji dan sebagainya • Ruang terbuka untuk kutipan zakat/cukai dan lain-lain. • Tempat bermesyuarat dan pengumuman • Tempat perjumpaan kumpulan seperti akad nikah • Tempat masyarakat setempat membuat usaha-usaha kebajikan seperti bantuan kecemasan atau malapetaka. • Bilik Utiliti dan stor menyimpan barangan.
d. Sebagai destinasi perhentian dan istirehat	<ul style="list-style-type: none"> • Keperluan tandas awam, bilik mandi dan bilik persalinan berasingan. • Tempat rehat bagi pengunjung yang musafir • Pusat jualan ringan seperti gerai/tempat jualan peralatan keagamaan • Ruang tempat letak kenderaan • Laluan pejalan kaki
e. Sebagai taman landskap	<ul style="list-style-type: none"> • Penyediaan taman mini dan pondok-pondok rehat • Bangku-bangku tempat duduk • Tanaman pokok-pokok hiasan • Kawasan lapang untuk pembesaran masa hadapan
f. Sebagai tempat tarikan pelancong	<ul style="list-style-type: none"> • Muzium kecil • Dewan pameran awam • Reka bentuk bangunan/landskap unit berciri senibina Islam yang tulin.

Sumber : Kajian bersama JPBD Kelantan dan Pejabat Projek Unit Rancangan Pembangunan Negeri Kelantan

Jadual 3: Keperluan Ruang Tempat Ibadat Mengikut Jenis Kemudahan

Penggunaan Ruang	Masjid Negara	Masjid Negeri	Masjid Daerah/Jajahan	Masjid Mukmin/Taman Perumahan/Kampung	Masjid Komuniti (Surau/Madrasah/Musalla)
- Mihrab dan Ruang Sembahyang	*	*	*	*	*
- Bilik Persalinan, Bilik Mandi dan Tandas Awam	*	*	*	*	*
- Ruang mengambil wuduk	*	*	*	*	*
- Pejabat Imam dan Bilal	*	*	*	*	*
- Tempat Letak Kereta/Motosikal	*	*	*	*	*
- Kediaman Imam dan Ruang khusus pungutan zakat dan sebagainya	*	*	*	*	-
- Bilik Mesyuarat/Dewan	*	*	*	*	-
- Pusat Sumber/Perpustakaan Mini	*	*	*	*	-
- Bilik Bacaan/rujukan Audio-Visual dan Kaunseling	*	*	*	*	-
- Bilik Tetamu dan Asrama	*	*	*	-	-
- Ruang Gerai/Jualan Ringan	*	*	*	-	-
- Taman Mini Landskap	*	*	*	*	-
- Telefon Awam	*	*	*	*	*
- Pejabat/Stor	*	*	*	*	*
- Tadika Islam	*	*	*	*	-
- Sekolah U gama	*	*	*	*	-
- Makam Khas	*	-	-	-	-
- Dewan Pameran Awam	*	*	*	-	-
- Kawasan Perkuburan	-	-	-	-	-

Sumber : Kajian bersama JPBD Kelantan dan Pejabat Projek Unit Rancangan Pembangunan Negeri Kelantan

Jadual 4 : Hierarki Tempat Ibadat Islam Disesuaikan Mengikut Hierarki Petempatan

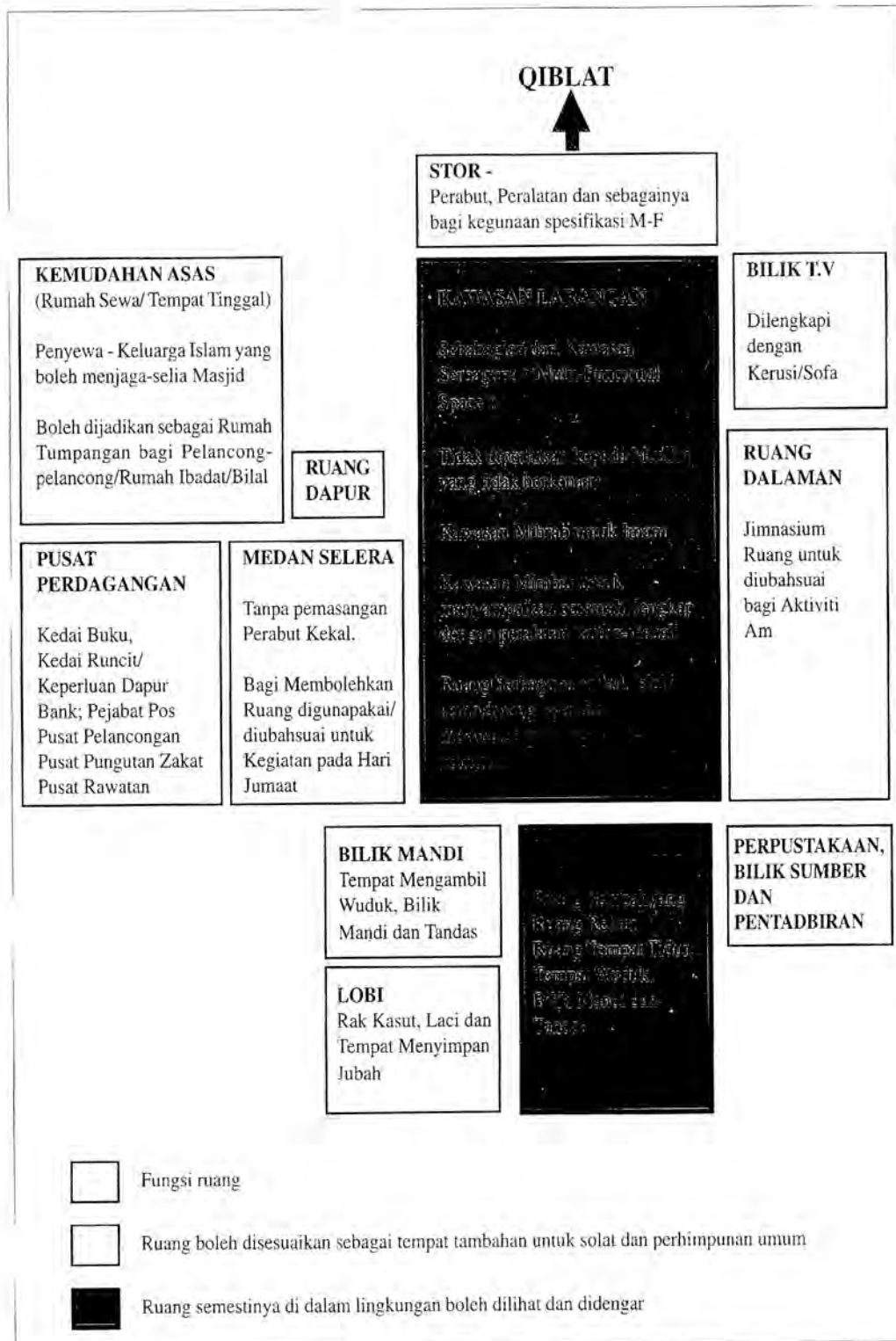
Jenis Kemudahan Ibadat	Peringkat	Hirarki Petempatan
1. Masjid Negara	Peringkat Negara	<ul style="list-style-type: none"> • Pusat Utama/Ibu Negara
2. Masjid Negeri	Peringkat Negeri	<ul style="list-style-type: none"> • Pusat Wilayah Negara • Pusat Wilayah Negeri/Ibu Negeri
3. Masjid Daerah/Jajahan	Peringkat Daerah/Jajahan	<ul style="list-style-type: none"> • Pusat Separa Wilayah Negeri • Pusat Tempatan Utama
4. Masjid Mukim/Bandar/Kampung	Peringkat Mukim/Kampung/Bandar/Petempatan	<ul style="list-style-type: none"> • Pusat Tempatan Utama • Pusat Pertumbuhan Desa • Kampung/Kawasan Perumahan/Kejiranan • Petempatan Kecil
5. Surau/Madrasah/Musalla	Peringkat Kejiranan Kecil/Kampung/Kawasan Perumahan/Kawasan Tumpuan, Pusat Perniagaan, Pejabat Kerajaan, Lapangan Terbang, Stesen Bas dan sebagainya.	<ul style="list-style-type: none"> • Kampung/Kawasan Perumahan/Kejiranan Kecil
6. Bilik Sembahyang	Peringkat unit kecil/rumah/keluarga/perseorangan	-
7. Mana-mana tempat yang bersih	-	-

Sumber : Kajian bersama JPBD Negeri Kelantan dan Pejabat Projek Unit Rancangan Pembangunan Negeri Kelantan

6.3 Konsep Susunatur Penggunaan Ruang Masjid

Konsep susunatur ruang masjid menunjukkan integrasi penggunaan ruang dan penggunaan tanah yang optimum (Lihat Rajah 2). Konsep ini adalah

Rajah 2 : Konsep Perhubungan Ruang Masjid Masa Hadapan

Sumber : Dr. Mohamad Tajuddin Rasdi (1996). *The Eternal Idea of A Mosque As A Community Development Centre*

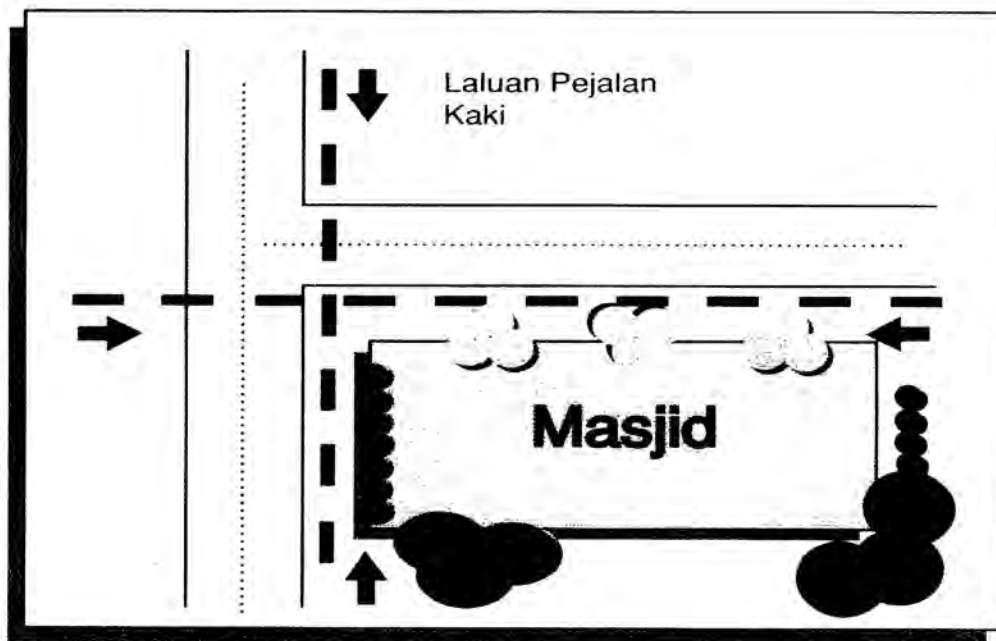
selari dengan peranan dan fungsi masjid dalam usaha untuk menaiktaraf kemudahan sedia ada serta *memakmurkan* masjid selaras dengan tuntutan agama.

Konsep masjid dan surau hendaklah digabungkan dengan aktiviti gunatanah perniagaan dan institusi pendidikan. Penggabungan dalam satu ruang gunatanah bukan sahaja dapat menjimatkan penggunaan tanah tetapi juga dapat meningkatkan tahap 'accessibility' ke tempat kemudahan tersebut.

6.4 Lokasi

- i. Lokasi masjid atau surau hendaklah di tengah-tengah pusat petempatan atau di pertemuan laluan utama untuk memudahkan 'accessibility' dan menjadi 'focal point' bagi kawasan pembangunan baru (Rujuk Rajah 3).

Rajah 3 : Lokasi Masjid

- ii. Bagi sesebuah bandar baru yang mempunyai unit kejuranan yang terancang setiap masjid haruslah menjadi 'focal point' bagi sistem laluan pejalan kaki (jarak maksima 5 -10 minit perjalanan)
- iii. Perletakan bangunan masjid atau surau perlulah dirancang supaya mempunyai ruang pembesaran yang mencukupi untuk menampung keperluan pertambahan penduduk masa hadapan.

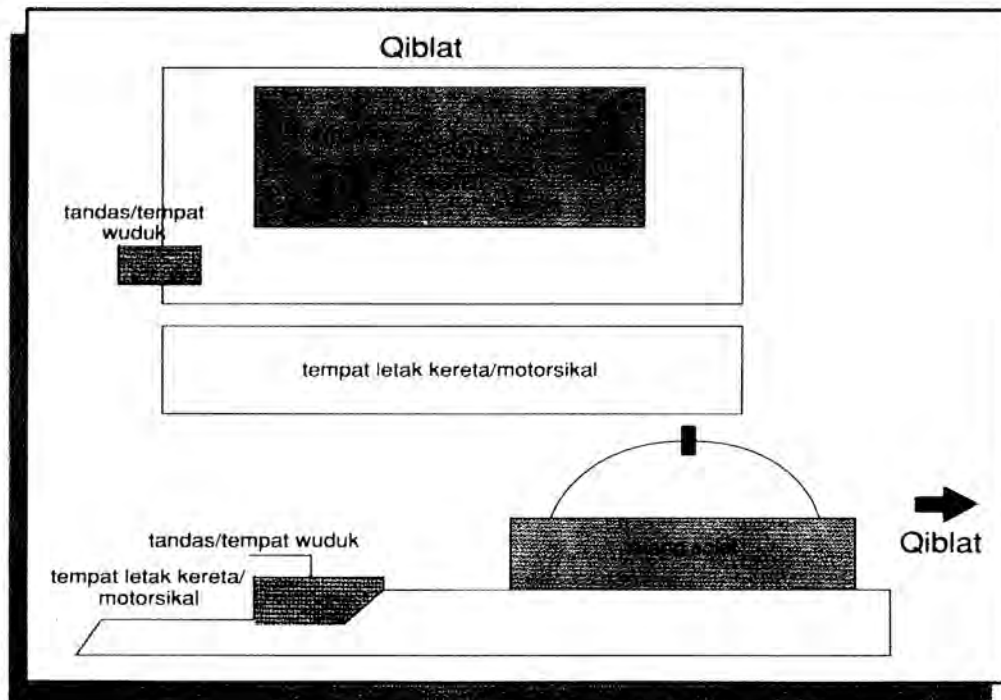
- iv. Surau digalakkan disediakan di dalam kompleks perniagaan.
- v. Perletakan masjid bukan di kawasan berbukit atau curam supaya mudah dikunjungi.
- vi. Mengadakan tanda arah di tempat yang strategik dan papan tanda nama masjid dan surau yang jelas bagi memudahkan pengenalan.
- vii. Masjid yang mempunyai kawasan yang luas boleh menampung keperluan perkuburan penduduk mukimnya.

6.5 Rekabentuk Luaran

- i. Rekabentuk bangunan perlulah indah dan menarik dari segi estetik, vokal dan *ambience* keseluruhan.
- ii. Menara masjid atau minaret merupakan struktur binaan yang paling tinggi dan menonjol sebaiknya direkabentuk supaya dapat dilihat dari semua sudut kawasan sekitarnya.
- iii. Mengekalkan bangunan atau struktur tertentu yang mempunyai nilai-nilai sejarah serta memastikan pembesaran bangunan tambahan tidak menjejaskan rekabentuk luaran yang dikekalkan.
- iv. Ruang sembahyang, pintu masuk dan tempat mengambil wuduk perlulah diasingkan antara jemaah lelaki dan perempuan.
- v. Perletakan tandas hendaklah berasingan dari bangunan masjid dan disediakan ruang yang berasingan untuk lelaki dan perempuan.
- vi. Bangunan untuk tandas/tempat berwuduk dibina di sisi kiri sebelah belakang bangunan utama tempat solat. Aras lantainya mestilah lebih rendah dari lantai ruang tempat solat (rujuk Rajah 4)
- vii. Pintu masuk yang mencukupi perlu disediakan di sekeliling pagar masjid.
- viii. Kedudukan arah qiblat tidak bersebelahan atau mengadap kolam oksidasi atau tempat pembuangan sampah.
- ix. Masjid yang disatukan dengan kompleks perniagaan atau mana-mana bangunan hendaklah direkabentuk dengan sesuai untuk mengelakkan dari segala kacau ganggu dan dapat dilihat sebagai satu struktur tempat ibadat.

Rajah 4 : Keratan Rentas Susunatur Masjid

- x. Setiap rekabentuk bagi bangunan masjid/menara harus dikaitkan dengan lima rukun Islam.
- xi. Bangunan hendaklah berwarna lembut.
- xii. Bangunan utama tempat solat harus mempunyai ketinggian yang sesuai untuk memudahkan pengudaraan ('ventilation'). Ruang solat yang bertingkat-tingkat tidak digalakkan.

6.6 Gunatanah Persekitaran

- i. Persekitaran masjid dan surau perlulah harmoni dengan alam sekitar. Penyediaan zon pemisah adalah perlu bagi memisahkan kawasan masjid dengan zon sekitarnya untuk tujuan menampun bunyi bising dan melindungi pandangan dari pelbagai aktiviti yang kurang serasi.
- ii. Sebaik-baiknya zon gunatanah di sekitar kawasan masjid ialah taman, ruang lapang, saluran atau kawasan tasik atau kawasan perumahan.
- iii. Mengintegrasikan kemudahan pendidikan terutamanya Sekolah Agama, Sekolah Menengah Agama dan Tadika bersebelahan dengan kawasan masjid.

7.0 GARIS PANDUAN KHUSUS

7.1 Perancangan Bagi Masjid Negara, Masjid Negeri dan Masjid Daerah/Jajahan

- i. Keluasan tapak tidak dikhususkan tetapi perlulah melebihi piawaian keluasan masjid seperti di bawah. Keluasan masjid berkenaan ialah:
  - a. Masjid Negara - 10 hektar (Berasaskan kriteria dalam Jadual 2 - masjid memerlukan ruang yang lebih luas untuk pelbagai aktiviti berkaitan dan bagi menampung penduduk yang ramai).
  - b. Masjid Negeri - 3 hingga 5 hektar
  - c. Masjid Daerah/Jajahan - 1 hingga 3 hektar.
- ii. Pusat Islam, Balai Islam atau Pusat Dakwah perlu ditempatkan di kawasan bersebelahan dengan masjid kategori ini bagi mewujudkan penggunaan tanah yang bersepadu dan bersesuaian serta selaras dengan peranan dan fungsi masjid yang sebenar.
- iii. Sesuai dengan peranan dan fungsi masjid sebagai institusi pembangunan *ummah*, tambahan kemudahan sedia ada diperlukan untuk penggunaan berikut:
  - Pejabat Imam dan Bilik Mesyuarat
  - Ruang untuk Pungutan Zakat, Cukai dan Berkaitan
  - Ruang untuk Perpustakaan/Pusat Sumber, Bilik Bacaan, Kaunseling dan 'Audio-visual'
  - Kemudahan Telefon Awam
  - Ruang Pameran
  - Tadika/Sekolah Agama
  - Laluan Pejalan Kaki
  - Kawasan Landskap
  - Rumah Anak Yatim
  - Restoran/Kedai Buku

- iv. Bagi masjid yang menjadi tempat persinggahan utama kemudahan tambahan iaitu rumah tetamu, asrama (hostel) untuk pengunjung yang *musafir* atau mereka yang memerlukan kemudahan tersebut seperti penceramah dan sebagainya perlu disediakan.
- v. Mewujudkan taman mini landskap bagi mengindahkan lagi kawasan masjid dengan menyediakan pondok-pondok rehat, wakaf, tempat duduk, dewan, landskap lembut dan elemen landskap yang berkaitan. Di samping itu pemilihan pokok yang bersesuaian dan tidak menghalang struktur utama seperti menara dan kubah masjid.
- vi. Mewujudkan satu tapak khas berhampiran masjid (di luar bangunan masjid) sebagai tapak 'kiosk' bagi aktiviti perniagaan ringan (dibuka di luar waktu sembahyang).
- vii. Pemuliharaan masjid: Mengekal tempat-tempat ibadat tertentu atas faktor-faktor sejarah, Seni Bina dan warisan. Pembesaran dan perluasan hendaklah terkawal.
- ix. Pembinaan masjid berasaskan konsep integrasi dijadikan dasar perancangan tempat ibadat Islam dan kawasan baru.

7.2 Perancangan Bagi Masjid Jamek

- i. Masjid Jamek meliputi Masjid Mukim, Masjid Bandar, Masjid Kawasan Perumahan dan Masjid Kawasan Perkampungan. Walau bagaimanapun bagi kawasan tumpuan utama yang mempunyai penduduk melebihi 1,000 penduduk Islam dalam suatu kawasan tertentu perlu disediakan tempat ibadat walaupun tidak mempunyai penduduk bermukim dan tiada kemudahan tempat ibadat yang berhampiran. Kawasan tersebut termasuk:
  - Kompleks Pengajian Tinggi atau Universiti
  - Kawasan Kem Tentera
  - Kawasan Perindustrian
  - Kawasan Pusat Bandar Utama
  - Kompleks Pejabat-pejabat Kerajaan
  - Kawasan Lapangan Terbang Utama

- ii. Piawaian perancangan bagi masjid kategori ini mempunyai tiga peringkat iaitu;
  - a. Piawaian sedia ada sebagaimana diputuskan dalam Persidangan Majlis Kebangsaan Hal Ehwal Agama Islam Malaysia sebagai keperluan minimum iaitu sebuah masjid untuk 41 - 100 isirumah penduduk Islam iaitu bagi menampung sekurang-kurangnya 41 - 100 Jemaah.
  - b. Bagi kawasan yang mempunyai kepadatan penduduk yang sederhana tinggi melibatkan kawasan kampung, taman perumahan atau pinggir bandar peruntukan minimum tapak untuk bangunan masjid dan kemudahan sokongannya ialah 0.5 hektar bagi setiap 2,600 penduduk Islam. Masjid dalam kategori ini dijangka boleh menampung sehingga 1000 jemaah.
  - c. Bagi kawasan yang mempunyai kepadatan penduduk yang tinggi dan kawasan perbandaran pinggir bandar atau kawasan pusat kejiranan peruntukan minimum tanah seluas 1.0 hektar bagi menampung lebih daripada 1000 *jemaah* atau jumlah penduduk Islam melebihi 5,000 orang.
- iii. Sesuai dengan peranan dan fungsi masjid sebagai institusi pembangunan *ummah*, kemudahan tambahan hendaklah disediakan seperti:
  - Pejabat Kadi, Pusat Tadika dan 'Nursery'
  - Asrama Mini untuk Para Musafir
  - Restoran, Kedai Buku
  - Rumah Anak Yatim
- iv. Kawasan perlu dilandskap dengan pemilihan pokok yang bersesuaian dan tidak menghalang struktur yang utama seperti menara dan kubah Masjid.

7.3 Perancangan Bagi Surau/Madrasah/Musalla

- i. Pemakaian piawaian perancangan sedia ada sebagaimana ditetapkan oleh Majlis Kebangsaan Hal Ehwal Agama Islam Malaysia iaitu I

surau untuk 40 isirumah penduduk Islam sebagai keperluan minimum dan 1 tapak seluas 0.2 hektar bagi menampung *jemaah* seramai sekurang-kurangnya 200 orang atau 800 orang penduduk Islam khususnya melibatkan kawasan perbandaran taman perumahan, perkampungan atau kawasan tumpuan orang ramai.

- ii. Di antara keperluan yang perlu disediakan bagi sebuah Surau/Madrasah/Musalla ialah:-
  - Ruang Tempat Sembahyang
  - Ruang Tempat Letak Kenderaan
  - Ruang Bacaan (digalakkan mempunyai perpustakaan mini)
  - Ruang Tempat Mengambil Wuduk dan Tandas Berasingan.
- iii. Bagi kawasan perumahan baru di kawasan perbandaran atau pinggir bandar penyediaan kemudahan ini boleh menggunakan tapak masjid yang dicadangkan. Surau/Madrasah/Musalla ini adalah sebagai tapak sementara dan akan dinaiktaraf menjadi Masjid Jamek di masa hadapan sesuai dengan pertambahan penduduk dan pertambahan kawasan perumahan disekelilingnya.

7.4 Perancangan Bagi Bilik atau Ruang Sembahyang

- i. Bagi tempat-tempat tumpuan orang ramai khususnya yang melibatkan orang Islam perlu disediakan ruang untuk sembahyang sama ada berbentuk bilik sembahyang atau bangunan berasingan terutamanya bagi kawasan yang jauh daripada masjid atau surau sedia ada iaitu melibatkan kawasan berikut:
  - Kompleks Pejabat Kerajaan
  - Terminal Perhentian Pengangkutan Awam Termasuk Bas, Teksi dan Keretapi
  - Stadium dan Kompleks Sukan
  - Pasar dan Kompleks Perniagaan
  - Hentian Lebuhraya

- Kawasan Perindustrian
  - Pusat Pelancongan
  - Lapangan Terbang
  - Kawasan Institusi atau Pusat Latihan Awam
  - Kompleks Pendidikan dan Sekolah-sekolah
  - Hospital Kerajaan
  - Lain-lain Kawasan Tumpuan Orang Ramai.
- ii. Saiz bilik sembahyang perlulah mencukupi bagi menampung ruang untuk sembahyang secara *berjemaah* dengan keluasan minimum 20 meter persegi dan perletakannya hendaklah di sudut yang mudah dikunjungi.

8.0 PIAWAIAN PERANCANGAN

8.1 Nisbah Kepadatan

Nisbah kepadatan akan menentukan bilangan masjid dan surau yang diperlukan di sesuatu kawasan. Piawaian ini diperlukan untuk memastikan kemudahan sedia ada serta kemudahan yang diperlukan untuk sesuatu kawasan bagi menampung pertumbuhan penduduk masa hadapan, lengkap dan mencukupi.

Berpandukan kepada Mazhab Imam syafie yang menjadi pegangan umat Islam di negara ini, garis panduan penyediaan kemudahan ibadat adalah seperti berikut;

- a. Sebuah surau untuk sekurang-kurangnya 40 keluarga muslim di satu-satu kawasan
- b. Sebuah masjid bagi sekurang-kurangnya setiap 41 - 100 keluarga muslim

8.2 Keperluan Ruang Dan Anjakan Bangunan

Piawaian ruang akan menentukan jumlah minimum keluasan tanah untuk keperluan setiap masjid dan surau. Piawaian keluasan ini bergantung kepada faktor-faktor berikut;

- a. Peranan dan fungsi masjid atau surau
- b. Saiz minimum bangunan (kawasan binaan)
- c. Keperluan minimum anjakan bangunan
- d. Keperluan minimum penyediaan tempat letak kereta

Keperluan dan keluasan minimum yang perlu disediakan adalah seperti berikut:

- i. Sebuah masjid untuk **200 Jemaah** dengan keluasan **0.2 hektar**
- ii. Sebuah masjid untuk **500 Jemaah** dengan keluasan **0.5 hektar**
- iii. Sebuah masjid untuk **1,000 Jemaah** dengan keluasan **1 hektar**
- iv. Selain ruang sembahyang utama, stor dan tempat mengambil wuduk/tandas, perlu juga disediakan ruang untuk menempatkan kemudahan seperti perpustakaan kecil, tadika, kantin, tempat mandi mayat, bilik mesyuarat, tempat tinggal Imam dan Bilal dan lain-lain.
- v. Di samping pertambahan kawasan binaan bagi menampung kemudahan tambahan, susunatur bangunan masjid yang mengarah ke kiblat juga memerlukan jumlah keluasan tanah yang lebih luas.
- vi. Dengan andaian ruang sembahyang 0.93 meter persegi (10 kaki persegi) untuk seorang *jemaah* ianya memerlukan kira-kira **930 meter persegi (10,000 kaki persegi) untuk menampung 1,000 Jemaah** sementara keperluan tempat letak kereta dianggarkan 100 ruang berdasarkan kepada piawai semasa **1 tempat letak kereta untuk 9.3 meter persegi (100 kaki persegi)**. Bilangan ini dijangka mencukupi memandangkan terdapat juga *jemaah* yang berjalan kaki atau menaiki motosikal.
- vii. Keluasan tanah yang mencukupi juga diperlukan untuk membolehkan pembesaran masjid di masa hadapan tanpa memerlukan pembinaan masjid baru yang memerlukan jumlah keluasan tanah tertentu.
- viii. Contoh konsep susunatur masjid yang boleh menampung 1,000 *jemaah* dengan keluasan 1 hektar dan surau untuk menampung 300 *jemaah* adalah seperti yang ditunjukkan pada Rajah 2 (Rujuk mukasurat 15).

SENARAI RUJUKAN

1. Dr. Mohammad Tajuddin Rasdi (1996). "The Eternal Idea Of A Mosque as a Community Development Centre" seminar Al-Imara ITM, Shah Alam, Selangor.
2. Faridah Adnan (1996) "Community Aspirations In The Development Of A Surau: Seminar Al-Imara. ITM, Shah Alam, Selangor.
3. Technical Paper No. 7 - "Planning Guidelines For Muslim Place of Worship" JPBD Semenanjung Malaysia.
4. JPBD (1988) Garis Panduan/Piawaian Perancangan JPBD Semenanjung Malaysia.
5. Warisan Kelantan IV "Perbadanan Muzium Negeri Kelantan (1985)".
6. Prof. Dr. Hamka (1987) Tafsir Al-azhar, Pustaka Nasional Singapura.
7. A. Zain, : "Manfaatkan Masjid Untuk Perpaduan" Dakwah (Dec 1984) M.S. 14-15.
8. Dasuki Ahmad, "Peranan Masjid Sebagai Institusi Pembangunan, Dakwah (Sept 1985) M.S. 10-11.
9. Sidi Gazalba. "Masjid Pusat Ibadat dan Kebudayaan Islam" 3rd Editionn (Jakarta: Pustaka Antara 1975) m.s. 108.
10. Encyclopedia of Islam M.S. 275-276.
11. Imam Al-Ghazali "Bimbingan Mukmin" Jilid 1-2/Al-Maktabah Al-Tijjariyyah Al-Kubro (1979).
12. Dr. W. Mohd. Azam Mohd. Amin (1996), Hubungan Manusia Dengan Penciptanya Secara Spatial - Kertas kerja dibentangkan di Mesyuarat Jawatankuasa Pakar Garispanduan Perancangan dan Pembangunan Sejagat dianjurkan oleh JPBD, Semenanjung Malaysia pada 1 hb. Julai 1996.

13. Mohamad Talhah 'Idrus (1996), Hubungan Manusia Dengan Manusia Dalam Konteks Spatial - Kertas kerja dibentangkan di Mesyuarat Jawatankuasa Pakar Garispanduan Perancangan dan Pembangunan Sejangat dianjurkan oleh JPBD, Semenanjung Malaysia pada 1 hb. Julai 1996.
14. Abdullah b. Mohamed (1985) - Senibina Islam. Aplikasi di Malaysia dalam Warisan Kelantan IV, Perbadanan Muzium Negeri Kelantan.
15. Ahmad Amin, Duha al - Islam, 3 jilid, terj. Osman Khalid Dhuha Al-Islam. 1976.
16. George Makdisi, The Rise of Colleges: Institution of Learning In Islam and The West, Edinburgh, 1981, m.s. 9 - 35.
17. Robert Hillenbrand (1994), Islamic Architecture Form, Function and Meaning, Edinburgh Universiti Press.
18. Manja Mohd. Ludin and Ahmad Sulaimi Hj. Mohd. Nor (1995), Aspek-aspek Kesenian Islam, Dewan Bahasa Dan Pustaka, K.L, m.s. 27 - 92
19. Drs. Abdul Rochym (1983), Masjid dalam Karya Arsitektor National Indonesia Angkasa Bandung.
20. Bahan-Bahan dari Internet di alamat <http://irlend.ioLic/-afifi/>, <http://www.hijau.my/mosque>

PASUKAN KAJIAN GARIS PANDUAN PERANCANGAN TEMPAT IBADAT ISLAM

PENASIHAT

1. *Y. Bhg Dato' Prof. Zainuddin bin Muhammad* - *Sehingga Januari 2001*
Ketua Pengarah
Jabatan Perancangan Bandar dan Desa
Semenanjung Malaysia
2. *Y. Bhg. Dato' Wan Mohamad Mukhtar bin Mohd. Noor* - *Mulai Februari 2001*
Ketua Pengarah
Jabatan Perancangan Bandar dan Desa
Semenanjung Malaysia

JAWATANKUASA PERANCANGAN DAN PEMBANGUNAN

1. *Ketua Pengarah* - *Pengerusi*
Jabatan Perancangan Bandar dan Desa
Semenanjung Malaysia
2. *Timbalan Ketua Pengarah (Pembangunan)*
Jabatan Perancangan Bandar dan Desa
Semenanjung Malaysia
3. *Timbalan Ketua Pengarah (Pengurusan)*
Jabatan Perancangan Bandar dan Desa
Semenanjung Malaysia
4. *Jabatan-Jabatan Perancangan Bandar dan Desa Negeri-Negeri*
5. *Pejabat Pengurusan, Bahagian Rancangan Pembangunan*
6. *Unit-unit Jabatan Perancangan Bandar dan Desa*
Ibu Pejabat, Semenanjung Malaysia
7. *Bahagian Rancangan Pembangunan, Perbadanan Putrajaya*
8. *Bahagian Kemajuan Wilayah Persekutuan dan Lembah Kelang,*
Jabatan Perdana Menteri
9. *Bahagian Perancangan Jalan, Kementerian Kerja Raya*
10. *Lembaga Pembangunan Labuan*
11. *Lembaga Pembangunan Langkawi*
12. *Kuala Lumpur International Airport Bhd.*

13. *Lembaga Kemajuan Wilayah Pulau Pinang*
14. *Unit Penyelidikan dan Pembangunan* - *Urusetia*
Ibu Pejabat, Jabatan Perancangan Bandar dan Desa

JAWATANKUASA PENYELARAS

1. *Timbalan Ketua Pengarah (Pengurusan)* - *Pengerusi*
Jabatan Perancangan Bandar dan Desa
Semenanjung Malaysia
2. *Pengarah*
Jabatan Perancangan Bandar dan Desa, Negeri Kelantan
3. *Pengarah, Bahagian Rancangan Pembangunan*
4. *Pengurus Projek, Pejabat Projek Alor Setar*
5. *Pengarah*
Jabatan Perancangan Bandar dan Desa, Negeri Selangor
6. *Pengarah*
Jabatan Perancangan Bandar dan Desa, Negeri Johor
7. *Pengarah,*
Jabatan Perancangan Bandar dan Desa, Negeri Sembilan
8. *Pengarah,*
Jabatan Perancangan Bandar dan Desa, Negeri Perak
9. *Ketua Unit Penyelidikan dan Pembangunan*
Ibu Pejabat, Jabatan Perancangan Bandar dan Desa - *Urusetia*

PASUKAN KAJIAN

1. *Puan Hajjah Norasiah binti Haji Yahya* - *(Ketua Pasukan Kajian)*
2. *En. Mohd. Jaafar Bin Mohd. Atan*
3. *Tuan Haji Mokhtar bin Haji Samadi*
4. *En. Noor Yazan bin Zainol*
5. *En. Mohd. Nasir bin Kamin*
6. *En. Aminuddin bin Haji Hassan*
7. *Puan Naeimah bt. Hassan*

8. *En. Aziz bin Abd. Rahman*
9. *En. Mohd. Sobri bin Ali*
10. *En. Mohd. Yasir bin Said*
11. *Puan Husniah binti Mohd. Hasir*
12. *Puan Hodijah binti Abdullah*